

Ditrói Eszter

Nyelvi érintkezések hatása a helynévmintákra*

Vendvidéki esettanulmány

1. Az egy nyelven belül jelentkező területi különbségek talán minden kultúrát, nyelvterületet érintő jellegzetességnek tarthatók: a tétel igazságtartalmát könnyen beláthatjuk az olyan tudományterületek nézőpontjából közelítve, mint például az etnográfia vagy éppen a dialektológia. Korábbi munkáim azonban azt látszanak igazolni, hogy területi különbségek a helynévrendszerekben is fellelhetők, s ezeket a helynévadásbeli különbségeket jobbra a földrajzi környezet eltérései okozzák. A nyelvjáráskutatás szempontrendszerét alapul véve (vö. BENKŐ 1957: 24–6) az e téren megnyilvánuló differenciáció okait az alábbi tényezőkben látom megnyilvánulni: a földrajzi környezetben, a névsűrűség kérdésében, a különböző gazdasági viszonyokban (itt akár egy-egy nagyobb város vonzáskörzetére gondolok), az idegen nyelvi környezet hatásában, a migrációs folyamatokban, valamint a térképek mai névrendszerre gyakorolt hatásában (vö. ehhez még DITRÓI 2011: 152).

Mostani írásomban e tényezők közül az idegen nyelvi környezet befolyását igyekszem részletesebb vizsgálat alá vonni, vagyis arra törekszem, hogy igazoljam az idegen nyelvi környezet helynévrendszerekre gyakorolt hatását egy szűkebb régió helynévrendszerének példáján: a Vendvidék magyar, vend (szlovén) és német helynévi adatainak felhasználásával. A vizsgálatok során a „Vas megye földrajzi nevei” (VMFN., 1982) című helynévtár vendvidéki háromnyelvű helynévanyagát elemzem tehát azzal a céllal, hogy a magyar–szlovén–német háromnyelvű vidék toponímiai rendszerét jellemző szabályszerűségekre, rendszerszerűségekre rámutassak, és feltárjam az interetnikus kapcsolatoknak helynévrendszerre gyakorolt hatását.

A nyelvi kontaktusjelenségek feltárása a névtani szakirodalom egy kevésbé preferált területe. Az első, leíró keretekkel is dolgozó monográfia PÓCZOS RITÁTÓL (2010) származik, akinek munkája mintaként szolgálhat a hasonló célú kutatások számára. Munkám során ezért elsősorban én magam is az általa kidolgozott modell alapján végeztem a vendvidéki korpusz vizsgálatát. Ez a modell alapvetően kétszintű: elsősorban a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott helynévelemzési ka-

* A publikáció elkészítését az OTKA K 100580 számú pályázat, valamint a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

tegóriarendszer (1993) keretein belül mozog, másfelől azonban a többnevűség kérdéskörével is foglalkozik. HOFFMANN modelljének alkalmazása azért kézenfekvő, mert ebben a keretben jól felderíthetők az egyes névhasználói körökben használt névrendszerek belső mozgatórugói, jellemzői. Mindezekon felül olyan helynévelemzési modell is egyben, melynek segítségével más nyelvek névrendszerét is leírhatjuk. PÓCZOS RITA a „Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása” (2010) című munkájában sikeresen alkalmazta ilyen jellegű vizsgálatokra HOFFMANN helynévelemzési modelljét, és munkám során én is a már jól ismert kategóriarendszer alapján elemeztem a vendvidéki helyneveket. A tanulmány elkészítése során mintegy kereszt szempontként a többnevűség problematikáját is érintem, ehhez pedig a PÓCZOS-féle modell kategóriáit veszem figyelembe. Mielőtt azonban a vizsgálati eredményeket bemutatnám, szólnunk kell röviden magáról a vizsgált területről, a Vas megyei Vendvidékről és annak nyelvi-etnikai viszonyairól.

2. A vend kisebbség jobbára Szentgotthárd környékén él, lakosairól elnevezve többen Vendvidéknek nevezik ezt a tájegységet. A térség a Rába folyótól délre fekszik. Délen, valamint nyugaton Ausztria és Szlovénia határán helyezkedik el. Északon a Rába határolja, keleten Máriaújfalu és Szalafő. Kis kiterjedése ellenére is többszörösen tagolt: négy kisebb patak is átszeli a vidéket: a Szakony-patak, a Szölnöki-, a Zsida-, valamint a Hársas-patak; a déli terület inkább dombos, szemben az északi sík vidékkel. A falvak közötti kapcsolatot az a körülmény sem erősítette, hogy meglehetősen rosszak még manapság is az útviszonyok (VMK. 169–71). Néhány szakmunka nem tartja a régiót különálló egységnek, inkább a Külső-Őrséghez tartozónak tekintenek több vendvidéki falut (DÖMÖTÖR 1960: 16).

A Vendvidék vagy másképpen „szlovén vidék” elnevezésű terület több falut foglal magába, de arról, hogy melyeket, megoszlanak a vélemények. A leginkább elfogadott településlistát talán a „Vas megye kézikönyve” adja, mely szerint az alábbi falvak sorolhatók ide: Apátistvánfalva, Orfalu, Kétvölgy, Felsőszölnök, Alsószölnök, Rábatótfalu, valamint Szakonyfalu, Farkasfa és Szentgotthárd (VMK. 169). A továbbiakban magam is az e falvak által alkotott területet tekintem a Vendvidéknek, és ezen települések helynévanyaga alkotja vizsgálataim alapját.

A helynévrendszerek kontaktusvizsgálata kapcsán érdemes a vizsgált terület demográfiai adatairól is néhány szót szólni. A térséget többnyire vendek, valamint magyarok lakják, de néhány faluban számolhatunk német kisebbséggel is. Nyelvi aspektusból érdemes a vend nyelvet kiemelten vizsgálni: ez a nyelv ugyanis a szlavisztika szerint meglehetősen különleges helyet foglal el a szláv nyelvek között. Noha többen a szlovén nyelv egy dialektusaként határozzák meg, a szlovén nyelvtől való lényeges eltérései miatt akár külön nyelvnek is tekinthető. A vend és szlovén nyelv között ugyanis nem pusztán szóképzéssel, kiejtéssel, hanem a gram-

matikát, ragozási rendszert is érintő különbségek ugyancsak nagy számban jelentkeznek (MUKICS 1997).

3. Tekintve, hogy speciális vizsgálati lehetőségeket kívánok felvillantani, előzetesen érdemes szólni a forrásként szolgáló Vas megyei adattár szlovén és német nyelvű helynévi adatairól, azok megbízhatóságáról. A gyűjtemény a német és a szlovén neveket fonetikus írással közli, melyeket — a bevezetőben foglaltak szerint — a német és szlovén nyelvet jól beszélők hagytak jóvá, valamint az értelmezések helyességét is filológiai pontossággal ellenőrizték (vö. VMFN. 16). A munka valóban kellő alaposággal veszi sorra a szlovén és a német neveket az általam vizsgált településeken, azonban a funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai elemzés munkáját alig segíti. Több szempontból is problémába ütközünk ugyanis, ha az említett helynévkincset e szempontokból vizsgálni kívánjuk. Az értelmezések helynévmagyarzatokat alig tartalmazznak, sőt jobbára nincsenek is jelen az adattárban, csupán a korabeli névgyűjteményekre jellemző térszínforma, művelési ág stb. megjelölései szerepelnek a nevek mögött, egyéb információt csak igen elvétve találunk a nevekről és az általuk jelölt denotátumokról. Kétségek merülnek fel továbbá az ellenőrző munka alaposágát tekintve amiatt is, hogy a szerkesztők a házneveket rendre az *-in* képző figyelmen kívül hagyásával fordítják. Például a *Gubin dou*, *Kalin dou* szlovén nevek fordítása az adattárban 'Gubin háznévről', valamint 'Kalin háznévről'. Ám ez az eljárás sem következetes: más névstruktúrákat következtetnek ki például a következő helyneveknél: *Peterin breg* 'Péter hegye', *Kovacsén brek* 'Kovács hegye', vagyis azok előtagját *Péter*-ként, *Kovács*-ként értelmezik. Mindebből tehát az látszik, hogy az adattár szerkesztői az *-in* képző szerepét nem azonos módon ítélték meg a nevek értelmezésekor. Harmad-sorban pedig maga a fonetikus átírás sem segíti az elemző munkáját: nemcsak az-zal a problémával kell ugyanis szembesülnünk, hogy a vend nyelv grammatikája valamelyest eltér a szlovéntól, hanem a kiejtés szerinti átírás is teljesen elfedi a morfémahatárokat. A *Zsleri* 'Zselléres ~ Zselléré ~ Zsellérek' esetében például a toldalék felismerhetőségével van problémánk: nem látható ugyanis, hogy e névben melléknévi alakkal van-e dolgunk, vagy az *-in* birtokviszonyra utaló toldalékkal, netán a többes szám jelével. Ezenfelül sok esetben az értelmezhetlenségig torzítva találjuk meg a munkában a névalakot (*Cserkln*, *Csukinan*, *Müzga*). Az adattár használatakor további problémákat jelent a névalakok egybe- és különírása is. Láthatóan egy-egy adat esetében a gyűjtők érzékelték az előjárósavakat a helynevekben (*Prá pototyé* 'Patakoknál', *Na kamlej* 'Kövön', *Prek Rábá* 'Rábántúl'), azonban több esetben ezt az elvet teljesen mellőzve egybeírják az előjárósót a névvel (pl. *Podrasztek* 'Tölgyek felett', *Podlau* 'Mező felett'). Az ilyen következetlenségeket tapasztalva a kutató azért van nehéz helyzetben, mert nem tud megnyugtató döntést hozni a helynév terjedelmét illetően (ti. az előjárósó része-e a helynévstruktúrának vagy nem). Az adattárat feltétlenül dicséri azonban, hogy még ezen nehezítő körülmények ellenére is körvonalazódnak olyan tendenciák,

melyek hasznosíthatók a helynévrendszerek területi különbségeinek vizsgálata során.

4. A magyar–szlovén–német névállomány összehasonlító elemzése során felszínre került eredmények közül a következőkben csupán néhány jelenségre térek ki. Mielőtt azonban egy-egy konkrét funkcionális kategória előfordulási arányait szemléltetném, vessünk egy pillantást az alábbi, az egyrészes és a kétrészes nevek eloszlását illusztráló diagramra, melyen jól látszik, hogy az egyrészes helynevek használata a szlovén helynévkincsre sokkal inkább jellemző. A német helynevekről elhamarkodott lenne bármilyen észrevételt tennünk, mivel a Vendvidéken csupán három településen adatolhatók német nevek, ott is igen csekély számban. Az azonban a néhány adatból is kitűnik, hogy a német helynévkincsben, ahogyan a magyarban is, inkább a kétrészes struktúrák a használatosak, mivel az egy- és kétrészes névszerkezetek aránya kb. 30%–70%. Pusztán e különbség láttán is nyilvánvaló, hogy a Vendvidék különböző nyelvű helynévrendszerei eltéréseket mutathatnak.

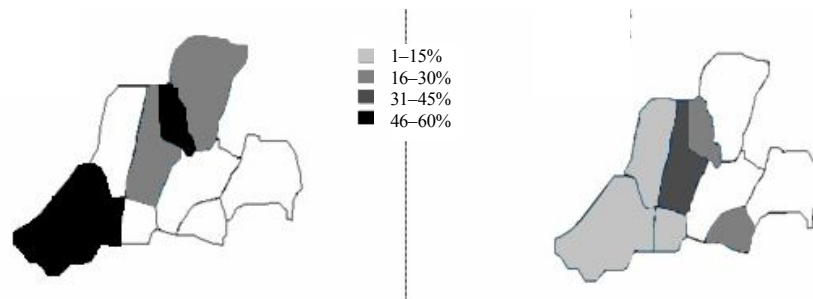
1. ábra. A szlovén helynevek (bal oldal) és a magyar helynevek (jobb oldal) szerkezeti megoszlása.

Ezt az előfeltevést két funkcionális-szemantikai jegy vizsgálatával igyekszem igazolni: áttekintem egyrészt a birtoklás funkciójának nyelvi megformálását az érintező névrendszerekben, másrészt pedig bemutatom a lokális viszony kifejezésének eltéréseit, s az ezekben esetlegesen megmutatkozó nyelvi interferenciajelenségeket.

4.1. A birtoklás kifejezése minden nyelvben gyakori motivációs tényező a névalkotáskor, amit az is jelez, hogy jelen esetben a német, a magyar és a szlovén nyelvek körében is hasonló mértékben jelentkezik a vizsgált területen. Ha azonban tüzetesebben is szemügyre vesszük ezeket a szerkezeteket, azonnal kirajzolódnak a különböző nyelvhez, etnikumhoz tartozó névhasználó közösségek névadásbeli különbségei. A magyar névrendszerben az egyrészes nevek körében két szerkezet jelentkezik e funkcióban: vagy a személy nevével fejezik ki a birtokviszonyt (*Bedi Anti*, *Galabárdi*), vagy birtokost jelölő közszóval: ez utóbbi kategória azonban nem adatolható a Vendvidéken. A szlovén–vend nevekben elvétve ugyan, de találkozhattunk melléknévi formákkal is ennek a funkciónak a kifejezésében (*Grófszko* 'grófi'), de tulajdonnév is szerepelhet e szemantikai jegy visszaadásakor (*Kova-*

csin 'Kovácsé'). Láthatjuk tehát, hogy a két nyelv eltérő mintákat használ fel a birtoklás funkciójának a kifejezésére. Tanulságosabb ugyanakkor ebben a szemantikai szerepben a kétrészes helynévstruktúrák elemzése: a magyar helynévrendszerben a birtoklás kifejezésére két struktúra áll a névadók rendelkezésére: a birtokost jelölő közszó + földrajzi köznévi (*Pap-telek, Cigány-tanya, Úr-erdő*), valamint a személynév + földrajzi köznévi (*Pintér-ritás, Kádár-rét, Balázs-gyep*) szerkezet. A vend-szlovén nevek esetében alapvetően hasonló, mégis bizonyos tekintetben különböző struktúrák használatosak: a birtokost jelölő melléknévi előtag + földrajzi köznévi (*Kovacsszki gyarek* 'Kovácsos-völgy', *Sintérszka gyarek* 'Sintéres-völgy', *Ciganszka pot* 'Cigányos út') típusú összetétel, valamint a jelölt személynév + földrajzi köznévi (*Kovacsén brek* 'Kovács hegye', *Péterin krizs* 'Péter keresztye') szerkezet. Azaz nemcsak lexikális értelemben, hanem morfológiai szempontból is különbségek figyelhetők meg a két nyelv helynévrendszere között: míg a birtokosra utaló helynevek a magyar névrendszerben morfológiailag jelöltenek, addig a szlovén névrendszer rendre az *-in* toldalékot használja fel e viszony kifejezésére.

4.2. A megnevezett helyek más helyhez viszonyított relatív helyzetét kifejező egyrészes nevek közé olyan helynevek tartoznak, mint a m. *Rábán túl*, szlo. *Pri velko mosztej* 'Nagy-hídnál'. Ahogy az a 2. ábra térképein látható, ez a funkció valamivel nagyobb számban ismeretes a terület magyar névrendszerében, mint a szlovénben, a német helynevekben pedig egyáltalán nem jelentkezik ez a helynévadási minta.

2. ábra. A hely más helyhez viszonyított helyzetét kifejező magyar (bal oldal) és szlovén (jobb oldal) helynevek.

Ez az eredmény mindenképpen meglepő: a névutós helynevek típusa ugyanis idegen nyelvű környezetben is rendre előjön nem kis megterheltségben — tehát a két struktúra egymásra hatását feltételezhetnénk —, ennek ellenére a német nevekben általában igen jelentős kategória (azaz az előjárószóval alkotott helynévszerkezet) itt, a Vendvidéken egyáltalán nem adatolható. Másfelől különleges az is, ami a vend helynévkincset jellemzi e tekintetben. Az összehasonlító térképen látható, hogy a szlovén helynévkincsből ez a helynévtípus több faluban is 1–15%-

ban adatolható az egyes településeken, de akadnak olyan települések is, melyeken magasabb arányú ez a helynévminta. A magyar helynévállományban viszont összességében valamelyest gyakoribb e struktúra jelenléte. A látható eredmények talán felülírják azt az elképzelést, miszerint a magyar helynévkincsben idegen nyelvi hatásra erősödött fel ez a minta: Vas megyében, a Vendvidéken ugyanis, ahol német, valamint vend-szlovén nyelvi hatással is számolhatunk a magyar nyelvet illetően, valójában egyik idegen nyelvben sem annyira jelentős ez a szerkezet, mint egyes magyar falvakban. Mindez pedig azt jelenti, hogy ennek a szerkezetnek az elterjedésében egyáltalán nem csak idegen nyelvi hatással kell számolnunk. Mivel főként az Őrség térségében erősödik fel a tárgyalt struktúra, talán nem minden alap nélküli az a feltételezés, hogy esetleg migrációs hatás is állhat ennek a szerkezetnek a hátterében: tudvalevő ugyanis, hogy az Őrség területén székelyek telepedtek meg a 10–11. században, s nem kizárt, hogy az ő helynévadási mintájuknak köszönhető, hogy az Őrséggel szomszédos Vendvidéken az általuk preferált minta hatására erősödött fel ez a névalkotási mód. Ezt a feltevésemet egy korábbi, a csiki helynevekre koncentráló írásom is igazolni látszik (DITRÓI 2010).

A fentiekből összefoglalóan azt a következtetést fogalmazhatjuk meg, hogy a Vendvidék névadóinak helynévmintái csekély mértékben hatnak egymásra. RUDOLF ŠRÁMEK modelleméletének a névadás nyelvi oldalát megragadó részében utalt arra, hogy az átvett nevek morfológiailag alkalmazkodnak a befogadó rendszerhez, azaz ez a gyakorlatban általában valamilyen utótaggal vagy képzővel történő kiegészülést jelent. A morfológiai adaptáció lényege ugyanis az, hogy a helynév névfunkciójának megteremtésére a névhasználók saját nyelvi formánsokkal egészítik ki a más nyelvű közösségtől „kapott” helynevet (ŠRÁMEK 1978: 392–3). Az elemzett helynevek strukturális különbözősége valójában ennek a következménye: a vend helynévkincsben például a birtoklás kifejezésére a melléknévi és a grammatikailag jelölt személynévi forma a preferált, addig a magyar helynévkincsben a főnévi, valamint a jelöletlen személynévi előtag a bevett minta. Ezeket a helynévi jellegzetességeket mint az adott nyelvi környezetben a helynév névszerűségét adó jegyeket a névadók nehezen adják fel, éppen ezért véleményem szerint az idegen nyelvi környezet hatását más módszerekkel is érdemes vizsgálni: első sorban a többnevű denotátumok nyelvi megformáltságának elemzésével.

5. Egy többnyelvű térség helynévkincsét két aspektusból célszerű megközelíteni. Fontos egyrészt a különböző nyelvekhez, népekhez tartozó helynévkincset mint különálló névrendszerek elemeit elemezni. A helynévállományok párhuzamos fejlődésének feltárására emellett célszerű a többnevűség elemzési szempontját is figyelembe venni (vö. PÓCZOS 2010: 173). Minden természetes nyelvben megfigyelhető jelenség ugyanis, hogy egy-egy denotátumot egyszerre több néven is neveznek, mely nevek származhatnak egyazon nyelvből vagy éppen különböző, eltérő nyelvekből. A többnevűség fogalma mindkét esetet, vagyis az egynyelvű és két-nyelvű névpárok at egyaránt magában foglalja, dolgozatomban azonban most csu-

pán a többnyelvű névpárok megfeleléseire koncentrálok. A kétnyelvű névpárok közötti viszonyról a következő megállapításokat tehetjük (vö. PÓCZOS 2010: 182–3).

A kétnyelvű névpárok az alábbi megfeleléseket mutatják:

1. hangalaki megfelelés
 - a. teljes hangalaki megfelelés (m. *Rába* ~ szlo. *Rábá*, szlo. *Csukinan Loka* ~ n. *Csukn Lokn*)
 - b. részleges hangalaki megfelelés (erre nincs adat a Vendvidéken)
2. hangalaki és szemantikai megfelelés (m. *Új Celina* ~ szlo. *Nova Celjina*)
3. szemantikai megfelelés
 - a. teljes szemantikai megfelelés (m. *Disznó-patak* ~ szlo. *Szvinszki potok*)
 - b. részleges szemantikai megfelelés
 - ba. kétrészes nevek részleges megfelelése (m. *Alsó-halom* ~ szlo. *Dolnnye várh*)
 - bb. kétrészes és egyrészes név részleges megfelelése (m. *Fehér-patak* ~ szlo. *Potok*)
4. sem hangalaki, sem szemantikai megfelelés nincs a névpárok között (m. *Rábára* ~ szlo. *Na Kanta*).

Mielőtt ezeket a megfeleléseket részletesebb vizsgálatnak vetnénk alá, előzetesen célszerű áttekintő képet adni a kétnyelvű névpárokról a Vendvidéken. 9 településen 7 falu esetében regisztrálhatjuk a jelenséget, de korántsem kiegyensúlyozottan: a 7 településen a párhuzamos nevek használata ugyanis igen nagy ingadozást mutat. Megállapítható, hogy a párhuzamos névhasználat jelensége a vegyes lakosságú településeken jelentkezik leginkább. A Vendvidék esetében ez főleg a szlovén–magyar vegyes lakosságú településeket érinti. Azokon a településeken azonban, ahol homogén lakossággal számolhatunk (mint Farkasfán vagy Szentgotthárdon), ez a jelenség nem jelentkezik. Emellett előjáróban fontos azt is megjegyezni, hogy a kategóriába sorolható névpárok szemantikai megközelítésben a lehető legváltozatosabb képet mutatják. Ez pedig némileg ellentmond HADROVICS megállapításának, aki a délszláv–magyar névpárok vizsgálatakor azt állapította meg, hogy leginkább révek és vásáros helyek elnevezésében gyakori a párhuzamos névadás jelensége (1970: 236). A Vendvidék településein a Vas megyei helynévgyűjtemény alapján 68 többnyelvű helynévpárt adatolhatunk.

5.1. A teljes hangalaki megfelelés a Vendvidéken nem mondható általános típusnak: az összes névpár mindössze 6%-át teszi ki, ráadásul ez az arány megtévesztő is kissé, hiszen a hét faluból háromban a *Rába* folyónév képviseli a teljes hangalaki megfelelést. Az itt tapasztaltakkal ellentétben áll az, amit PÓCZOS RITA a Baranya megyei Sásdi járás névanyagát vizsgálva megfigyelt: ott ugyanis a teljes hangalaki megfelelések típusa igen számottevő arányban jelentkezett (2010: 185). A különbség oka bizonyára a Sásdi járás, illetve a Vendvidék eltérő névadási mintáiban rejlik. A kategóriába egyébként azok a névpárok sorolhatók, „melyek

tagjai között legfeljebb fonetikai eltérés tapasztalható” (PÓCZOS 2010: 185). Ez a hangalaki megfelelés tehát nem jelent teljes fonetikai egyezést, ugyanakkor az eltérések nem generálnak rendszertani különbségeket sem.

Mint arra már fentebb utaltam, a csoport névpárjainak meghatározó hányadát a *Rába* folyó neve adja (m. *Rába* ~ szlo. *Rábá* ~ n. *Ráb*). A csoport többi névpárját főként a német és a szlovén helynévi egyezésekben találhatjuk meg: pl. szlo. *Csukinan Loka* ~ n. *Csukn Lokn*, szlo. *Csalinye* ~ n. *Csáling*. Utóbbi minden bizonnyal egy magyar név átvétele lehetett, erre egy korábbi térképes adat *Csalin* helyneve utal.

5.2. A hangalaki és szemantikai megfelelések kategóriájába azok a nevek sorolhatók, melyek tagjai az egyik névrész átvételével és a másik fordításával jöttek létre. Az ilyen típusú névadásnál az együtt élő közösségek olyan fokú többnyelvűségével számolhatunk, mely segítségével a névadók képesek az átvett neveket lexémákra, morfémákra bontani, és az egyik névrészt saját nyelvi elemükkel pótolni (PÓCZOS 2010: 187). A típust főleg szlovén eredetű helynévi alaptagú nevek alkotják, példaként említhető a m. *Nagy-Celna* ~ szlo. *Velka-Celna*, m. *Trejbes út* ~ szlo. *Trejbes paut*, m. *Celina út* ~ szlo. *Celjina paut*. Az utóbbi két név kapcsán egy további fontos észrevételt is tehetünk. Az utak megnevezéseiben a magyar nyelvterületen az irányt többnyire *-i* melléknévképzős helynévi elem fejezi ki, s igaz ez a Vendvidék útneveire is (pl. *Nagy-hegyi út*, *Szőlőki út*). Ezeknél a névpároknál ugyanakkor annyira erős a szlovén útelnevezések mintája, hogy az elnyomja a jellegzetes magyar helynévadási modellt (ugyanis a szlovén utak nevei nem kapnak semmilyen toldalékmorfémát). Erről a jelenségről a későbbiekben részletesebben is szólok, itt egyelőre csupán arra utalok, hogy az efféle alaktani jelenség nem meglepő olyan vidéken, ahol többnyelvű közösségek egyidejű jelenlétével számolhatunk. PENAVIN OLGA hasonló esetről tudósít a bácskai helynevek alaktani sajátosságai kapcsán (1970: 95). A csoportban van néhány olyan név is, melyeknek az elemeit két különböző nyelvből veszik a névhasználók, s kapcsolják össze: például a n. *Vinklokhá* ~ szlo. *Binklokhá* névpár ilyen, ahol a n. *winkel* ’szeglet’, a szlo. *lohaj* ’mező’ jelentésű. Ez a kategória ugyanakkor csekély jelentőségű a vizsgált területen: a szlovén alapú magyar elnevezések aránya 7%-os, a német és szlovén névpári kapcsolatok pedig 4%-os értéket mutatnak, a magyar alapú szlovén átvétel is csekély mértékű, példaként említhető a m. *Hársas-patak* ~ szlo. *Hársas-potok*.

5.3. A szemantikai megfelelések kategóriájába sorolható névpárok alkotják a többnevűség törzsét, hiszen az elemzett korpusz névpárjainak 59%-a ilyen relációt mutat. Ugyanakkor semmiképpen sem tekinthető homogén csoportnak ez a kategória sem, mivel a szemantikai, lexikai egyezések ellenére a helynévpárok morfológiai struktúrája sok esetben eltéréseket rejt magában.

A teljes szemantikai egyezést mutató névpárookra (és azok keletkezésének leírására) a magyar névtani szakirodalom a párhuzamos névadás fogalmát használja.

Ennek elméletét KNEZSA ISTVÁN dolgozta ki önálló munkában (1944), s e munka nyomán terjedt el aztán maga a terminus is a magyar névkutatásban. PÓCZOS RITA fent említett munkájában (2010) a jelenséget azonban újfajta szemlélettel tárgyalta. A továbbiakban e körből két kategóriát választottam ki bemutatásra: A) azt a típust, ahol a névrészek teljes szemantikai egyezést mutatnak, illetőleg B) az olyan névpárokat, melyekben szemantikai egyezést tapasztalunk ugyan, de a névpárok morfológiailag eltérnek egymástól.

A) Viszonylag sok olyan nevet tudunk példaként felhozni a Vendvidékről, melyek teljes szemantikai egyezést mutatnak. Ez a jelenség arra utal, hogy olyan többnyelvű vidékről van szó, melyek lakói között erős a nyelvi kontaktus. A kategóriába sorolható helynevek közül a m. *Kis völgy* ~ szlo. *Male gyarek*, a m. *Hosszú-föld* ~ szlo. *Duga zemla*, m. *Nagy út* ~ szlo. *Velke paut*, m. *Török kút* ~ szlo. *Turszki sztudenec* névpárokat említhetjük meg.

B) Sok esetben azonban azt találjuk, hogy a teljes szemantikai megfelelés mellett az adott nyelv helynévrendszerére jellemző todalékok használata is megjelenik a névrendszerbe a beilleszkedést mintegy elősegítendő (itt természetesen nem kell számolnunk az olyan todalékokkal, melyek például a szlovénban vagy a németben a nemek szerinti egyeztetésből fakadnak, pusztán azokra a todalékmorfémákra célszerű koncentrálnunk, melyek az adott nyelvben helynévképző funkcióval bírnak). A továbbiakban csupán két todalék: a magyar *-i*, illetőleg a szlovén *-ski* képző használatára térek ki a névpárok vonatkozásában röviden.

Az *-i* képző funkciója a Vas megyei helynevekben a többi helynévképzőhöz viszonyítva meglehetősen sokrétű, a Vendvidéken azonban pusztán egy kategóriára foglalódik le: ez az irányjelzés, s jobbra csak útelnevezések esetében találkozunk vele melléknévképzői funkcióban. A névpárokat figyelembe véve megállapítható, hogy míg a magyar utak neveiben rendre ott találjuk a helynévi előtaghoz kapcsolódó *-i* képzőt irányjelző funkcióban, a szlovén útelnevezések csak a pusztá helynevet használják fel a *paut* 'út, dülőút' utótaggal, tehát semmilyen todalékelemet nem illesztenek a helynévi előtaghoz az utak megjelöléseiben. Néhány szemléltető példa: m. *Hosszú-földi út* ~ szlo. *Duga zemla paut*, m. *Nagy-hegyi út* ~ szlo. *Velki preg paut*. Néhány esetben azonban (s ez a hangalaki és szemantikai megfelelések kategóriájába sorolható helyneveket érinti) a magyar névadók nem élnek ezzel az *-i* todalékos struktúrával: például a m. *Celina út*, *Trejbes út* elnevezésekben, ez azonban periférikus jelenségnek látszik e területen is. Hasonló jelenségre a szlovén és a német nevek esetében is felfigyelhetünk: a szlovén helynévi struktúra mintegy megköveteli, hogy melléknévként értelmeződjön a *potok* földrajzi köznévi előtti rész: például szlo. *Szvinszki potok* 'Disznós-patak', vagy szlo. *Szokolovszki potok* 'Szakonyi-patak'. A német névpárjaik viszont rendre képző nélküliek: n. *Sao-poh* 'Disznó-patak', illetve n. *Ekkelsdorf-poh* 'Szakonyfalu-patak'. Azt ugyanakkor aligha dönthetjük el, hogy a szlo. *Harsas potok*, valamint szlo. *Huszasi potok* helynevek esetében a magyar névformákat átvevő névadók érzékelik-

e a magyar nevek melléknévi szerepét, s ezért nem illesztik a nevekhez a *-ski* képzőt, vagy a fentebb részletezett m. *Celina út* típusú jelenséggel, azaz a névmintának ellentmondó toldaléknélküliséggel van-e dolgunk.

A kétrészes nevek részleges szemantikai megfeleléséről akkor beszélünk, ha a nevek többnyire az előtagjuk jelentésében különböznek, míg a földrajzi köznévi utótagjuk szemantikailag megegyezik: pl. m. *Apátsági út* ~ szlo. *Sztavlenca paut*, m. *Alsó-halom* ~ szlo. *Dolenye vrh* 'Alsó-tető'. Ennek a kategóriának a vendvidéki helynevekben 9%-os az aránya.

Egyrészes és kétrészes nevek részleges megfelelése esetében a névpárok általában úgy alkotnak párt, hogy az utótag (többnyire földrajzi köznév) az, ami azonos mindkét névben, a differenciáló előtag pedig az egyik nyelvben elmarad a névpárból: példaként m. *Alsó-mező* ~ szlo. *Láu*, m. *Fehér-patak* ~ szlo. *Potok*. Ez a kategória 3%-ban képviselteti magát a Vendvidék helynévrendszerében.

5.4. Sem alaki, sem szemantikai megfelelés nincs a névpárok között akkor, ha a denotátum azonosságán kívül semmilyen nyelvi kapcsolat nincs a két vagy három név között. Ez a kategória a Vendvidéken 10%-ot tesz ki, ami magasabb arány, mint amit PÓCZOS tapasztalt a Sásdi járás helynevei kapcsán (2010: 199).

6. Összefoglalóan azt kell kiemelnünk, hogy a Vendvidéken viszonylag kis mértékű a különböző nyelvű helynévrendszerek egymásra gyakorolt hatása. Az átvételek többnyire a lexikális névkincset gazdagítják: a magyar névadók használják a *trejbes* 'irtás' szót földrajzi köznévi funkcióban, ahogy a szlovének is a *mező* szavunkat (pl. *Mezevec*). A vend *grab* ~ *grabgya* 'gyertyán ~ gyertyános' jelentésben szinte az összes vend faluban adatolható névként, ugyanakkor valószínűsíthetően német hatásra egyes falvakban 'gödör' jelentésben is használatos (vö. ném. *graben*). Mivel a nyelvi hatások többnyire lexikális szinten jelentkeznek, nagyon ritka jelenség a morfológiai szintű hatás. Úgy gondolom, a névrendszerek területi differenciáltságának vizsgálatához az idegen nyelvi hatás tanulmányozása fontos szempont, mivel az ilyen irányú vizsgálatok által betekintést kaphatunk azokba a finom mozgatórugókba, amelyek egy-egy település névrendszerében az eltéréseket generálják.

Irodalom

- BENKŐ LORÁND (1957), *Magyar nyelvjárástörténet*. Bp.
DITRÓI ESZTER (2010), Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. *HT*. 5: 155–69.
DITRÓI ESZTER (2011), Egy lehetséges módszer a helynevek területi különbségeinek az igazolására. *HT*. 6: 151–61.
DÖMÖTÖR SÁNDOR (1960), *Őrség*. Bp.
HADROVICS LÁSZLÓ (1970), A magyar–délszláv együttélés onomasztikai kérdéseiből. *NytudÉrt*. 70: 235–9.
HOFFMANN ISTVÁN (1993), *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen.

- KNIEZSA ISTVÁN (1944), *A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából*. Településtörténeti Tanulmányok 2. Bp.
- KÓSA LÁSZLÓ–FILEP ANTAL (1975), *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Bp. MKK. = *Magyarország kistájainak katasztere*. Szerk. DÖVÉNYI ZOLTÁN. Bp., 2010.
- MUKICS FERENC (1997), *Szlovén nyelvkönyv*. Szombathely
- PENAVIN OLGA (1970), Észak-Bácska földrajzi neveiről. *NytudÉrt.* 70: 93–9.
- PÓCZOS RITA (2010), *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása*. Debrecen.
- ŠRÁMEK, RUDOLF (1978), Zu den theoretischen Problemen der Namenforschung im Sprachkontakt. *Onoma* 232: 388–401.
- VMFN. = *Vas megye földrajzi nevei*. Szerk. BALOGH LAJOS–VÉGH JÓZSEF. Szombathely, 1982.
- VMK. = *Vas megye kézikönyve*. Szerk. PETE GYÖRGY. Szombathely, 1999.

